

OLÁH JÁNOS
**A magyar irodalom
 létfeltételeiről**

Van-e, kell-e, hogy legyen a magyar irodalomnak sajátos, nemzeti karaktere? Nyűg vagy ösztönző erő, ha a magyar irodalom vállalja a nemzettudat ébrentartásában eddig betöltött katalizátor szerepét? Szüksége van-e a magyar irodalomnak arra, hogy a széthullás-tudat boldog és sikeres ösztönzőinek ellenében a közösségi emlékezet ébrentartása, a hagyománnyal folytatott párbeszéd, múlt és jelen nemzeti létkérdéseivel való szembenézés mellett tegyen hitet? Vagy fogadjuk el a mindenható tekintéllyé kikiáltott liberál-internacionalista tollforgatók véleményét, a magyar nemzet mint értéképző közösség nem létezik, a nemzeti konfliktusokat megjelenítő, elemző művek kívül esnek a kánonképzés határain, nincs jelentőségük?

Horváth János a magyar irodalomtörténet tárgyának tekintette a nem magyar nyelven író, de a magyar irodalmi hagyományhoz kapcsolható szerzőket is, hogy csak a legismertebbre, Janus Pannoniusra hivatkozzam. Az a kérdés is felvethető, mint ahogyan fel is vetették néhányan, automatikusan magyar írónak kell-e tekinteni mindenkit, aki magyar nyelven ír, akkor is, ha ő magát nem tartja magyar írónak, és kerüli azokat a gondolatokat, azokat a poétikai megoldásokat, amelyek a magyar irodalomhoz mint szellemi áramlathoz kapcsolhatnák?

Véleményem szerint – akár annak vallja magát, akár nem – bizonyos értelemben minden magyar nyelven fogalmazó írástudót magyar írónak kell tekintenünk, valamint azokat az idegen nyelven fogalmazó magyar írókat is, akik a magyar irodalmi örökség részeseként a magyar irodalmi párbeszédhez kapcsolódva a magyar irodalomtörténeti folyamat részeseként fogalmazzák meg műveiket.

E tágon értelmezett meghatározás mellett és nem okvetlenül annak kizárólagos ellentétpárjaként létezik egy másik értelmezés, amely a magyar irodalmat a nemzeti emlékezet legfőbb katalizátoraként értelmezi, s elvárja tőle, hogy ezt a feladatot vállalva olyan műveket hozzon létre, amelyek a nemzeti önértelmezés kérdésével őszintén szembenéznek. És valóban, van a magyar irodalomnak egy olyan évszázadok folyamán kikristályosodott eszme- és formarendszere, amely kulcsszere-

pet töltött be a magyar nemzet-tudat, a néplélek megőrzésében és alakításában. (E folyamat imbolygó bójái közül néhányat zárójelben hadd említsek: a mérhetetlenül gazdag népköltészeti hagyományra ráhangolódó egyedi megszólalók közül szemelgetve Bornemisza Péter, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen, a kuruc költők, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Arany János, Veres Péter, Németh László és Illyés Gyula művei eltéveszthetetlen tájékozódási pontok.) Ennek a hagyománynak a vállalása, életben tartása és folyamatos megújítása nem csupán irodalomelméleti kérdés.

Egzakt bizonyíték nincsen rá, de azért a lelkünk mélyén mindannyian tudjuk, ha a magyar irodalom hetven évvel ezelőtt lépett volna be a nemzetközi értéksemlegesség, lehet, hogy csak virtuális territóriumként létező büvkörébe – ahova most olyan nagy buzgalommal próbálja terelgetni jó pár tekintélyesnek tartott írástudó –, akkor a határokon kívülre száműzött magyar közösségek a bekövetkezettnél is jóval nagyobb veszteségeket szenvedtek volna el. A nemzeti létkérdésekre fogékony irodalom nélkül ezeknek a magyar közösségeknek az immunrendszere végzetesen legyengült volna. Talán már nem is léteznének.

Ma minden erő arra tör, hogy az irodalmat mint a nemzeti lét kohéziós erejét megsemmisítse. Mesterségesen létrehozott, ál-értékrendet követő irodalom kerül a kánon központjába, az internacionalista szövegmezőket létrehozó szerzők javára alakítva az elit irodalom hierarchiáját.

A közönség pedig úgynevezett celeb-regényeken rágódik. Érdeemes néhány pillantást vetni e talán nem egészen Magyarországról vezérelt folyamatra.

A rendszerváltás pillanatában megtörtént az értékorientált irodalom kitiltása a napilapok hétfélig mellékleteiből, a rádióból, a televízióból. Vége a Gutenberg galaxisnak, hangzott a médiaguruk szájából mindenfelől. A mai magyar gondolkodást befolyásolni képes felelős irodalmárok jó része eltűnt az olvasók szeme elől. És ekkor, csodák csodája, feltámadt a Gutenberg galaxis, sorra jelentek meg és fogytak el több tízezres példányszámban a hirtelen támadt celeb-művek, amelyek felettébb igénytelen stílusban teljesítik ki szerzőik magánmitológia-építő szándékát, azaz semmiről sem szólnak. Sikerült elbuktatni a felelős magyar irodalmat, a semmit-mondást pedig piederesztálra emelni.

Ugyanez a paradigmaváltás az értékorientált irodalmi körön belül már jóval előbb lezajlott. Valamikor a hetvenes években kezdődött. A jól átgondolt és megszervezett hadjárat főbb stratégiai pontjai nagyjából a következők voltak:

Hozzászólás Kovács István *Közéletről és irodalomról – a közelmúltról és a még közelebbi jövőről* című, előző számunkban megjelent írásához

A közönséget ki kell iktatni az irodalmi értékképzés folyamatából, olyan művekre van szükség, amelyek nem foglalkoznak a társadalmi folyamatok elemzésével, ábrázolásával, amelyeknek nincs nemzeti karakterük (ez a törekvés a divatra érzékeny szerzők névadási gyakorlatában tetten érhető: szereplők csak a legritkább esetben viselnek magyar nevet), amelyeknek nincsenek etikai vonatkozásaik, csupán szövegkonstrukciók, de amelyeket a kritika vitathatatlan értéként kezel.

Az irodalompolitika megtalálta a megfelelő tehetségeket a terv megvalósításához, a szükséges anyagi feltételeket pedig költségvetési forrásból, a szerzői jogi bevételek célzott átcsoportosításával, a magán mecenatúra, főként a Soros Alapítvány bevonásával biztosította. A kiválasztottak kiemelt munkakörülményekhez, ösztöndíjakhoz, szerkesztői, egyetemi állásokhoz, könyvtári megrendelésekhez, média-nyilvánossághoz, díjakhoz jutottak, könyveiket lefordították a nagyobb nyugat-európai nyelvekre, segítették – anyagilag is – megjelentetésüket. Tették mindezt álságosan a minőségelvre hivatkozva, világnézeti semlegességet hirdetve. Mára az így kialakított tekintélyrendszer önfenntartóvá vált. Az egyenlő feltételek biztosítása a továbbiakban a régi, internacionalista kultúrpolitika folyamatosságát biztosítaná.

A változtatáshoz átgondolt irodalompolitikai koncepció kidolgozására és érvényesítésére van szükség, ha nem is ugyanolyan erőszakos és brutális programra, amelynek következtében a jelenlegi természetellenes állapot kialakult.

A népiség eszmeköre, poétikai rendszere, világképe – ahogy azt Horváth János kifejtette – Petőfi és Arany művével ért el első csúcspontjára, de a huszadik század végéig a magyar irodalom meghatározó iskolája lett, remekművek sorával gazdagítva irodalmunkat. Tette mindezt úgy, hogy az általa képviselt – Czine Mihály kifejezésével élve – „érzület” iránt elkötelezett alkotók számára csaknem határtalan esztétikai szabadságot biztosított. A népiséget nemcsak az internacionalista, individualista szemléletmód követői, de az úgynevezett polgári felfogás hívei is támadták, s mára sikerült az irodalmi értékrend perifériájára szorítaniuk. A három szemléletmód az igazán termékeny korszakokban együttesen fejtette ki hatását, a népiség mindig központi szerepet játszott, azt kiegészítve, megtermékenyítve éltek mellette más esztétikai és világnézeti megközelítések, a huszadik században például a Nyugat által képviselt irodalom-felfogás, valamint a Herczeg Ferenc és Tormay Cecile nevével fémjelzett polgári-nemzeti konzervativizmus. Mindezek a társadalmi magatartásformák, esztétikai elképzelések adtak értékes alkotásokat a

magyar irodalomnak, s küldtek fejlődéséhez, folytonos megújulásához elengedhetetlenül szükséges impulzusokat. Ha a népiséget mint központi hatóerőt a magyar irodalomfelfogásból kiiktatjuk, a nemzettudat gyökerét irtjuk ki. Akiknek ez a céljuk, azok számára természetesen az eddigi irodalompolitika gyakorlata megfelelő, ha azonban egy öntudatos, cselekvő és egységes Kárpát-medencei nemzet tagjaiként szeretnénk elképzelni az életünket, a jelenlegi állapoton változtatni kell.

A népi, nemzeti elkötelezettségű irodalom szellemi öröksége, ha az irodalomtudomány szemléletmódjában, az oktatás kánonrendszerében, a médianyilvánosságban nem következik be rövid időn belül gyökeres változás, feledésbe merül, megújítása lehetetlenné válik. A néplélekben, a közösségekben gyökerező történetek, érzések, gondolatok megjelenítését az egyetemeken, középiskolákban, a tömegkommunikációban érvényesülő hangadó kritika ma önmagában is esztétikai hiányosságnak tételezi. Kritikáját azonban nem fejt ki, az érintett műveket negligálja, figyelemre se méltatja, eltünteti az olvasók elől.

Ha azt szeretnénk, hogy ez a folyamat mérséklődjék (ideális helyzetben megálljon, esetleg a visszájára forduljon) és a fent említett értékek visszanyerjék hatóerejüket, ugyanazokkal a társadalomtechnikai eszközökkel kell képviselni őket, amelyekkel lenullázásuk a természetes társadalmi értékképző reflexekkel szemben a közelmúltban megtörtént.

Mindenekelőtt az eddigi ellenállás műhelyeit, közöttük is elsősorban a Magyar Írószövetséget kellene cselekvési helyzetbe hozni. Ugyanazokat a lehetőségeket kellene számára és a vele együttműködő műhelyek számára biztosítani, amelyeket a jelenlegi irodalmi elitet helyzetbe hozó irodalompolitika az irodalmi másság értékleépítő műhelyeinek biztosított.

A magyar irodalmi értékorientáció egyensúlyának helyreállítására nem azért van szükség, mert az önmagában érték, hanem azért, hogy általa a magyar irodalom visszanyerje legfőbb erényeit, problémaérzékenységét, a kollektív tudat iránti elkötelezettségét, etikai tartását, mindazokat a tulajdonságokat, amelyek eddig is alkalmassá tették a nemzeti önvizsgálatra.

A népiség eszméjében megújuló magyar irodalom legfőbb feladata az volna, hogy legalább részben feldolgozza a magyar emlékezet tabutémáit. Mutatóban csupán néhányat említek közülük: Magyarország első világháború utáni széthullása; a magyarság felörlése; a kitelepítések; a határon kívülre rekesztett magyar közösségek megsemmisítése, beolvasztása, elüldözése; a magyar etnikum elleni népiirtás országon belül és az utódállamokban; a második világháború igazi arca, a

meggyalázott asszonyok százezreinek sorsa, a szibériai hadifoglyok szenvedései; a magyar vidék ellen az ötvenes években indított hadjárat; a kereszténység jogfosztása, a keresztény mozgalmak szétverése; abortuszragály; az ötvenhatos áldozatvállalás tragédiái; az ötvenhatot eláruló, megtorló kommunista elit regnálása, rendszerváltó szerepe, hatalommegtartása; az utódállamok politikai akarátának érvényesítése a mai és tegnapi, tegnapelőtti politikai elit köreiben; besúgók és besúgottak viszonya; a mai újkapitalizmus féhrrabszolga rendszere. Oldalakon át lehetne sorolni a feldolgozatlan vagy csak részben feldolgozott témákat, amelyeknek a szociográfiai és a szépirodalmi művekben egyaránt helyük volna. A pillanatnyi helyzet az, ha egy-egy mű hiteles képet fest is valamely társadalmi problémáról, a legkritikább esetben nyeri el a kritikusok és az olvasók figyelmét, tehát nem épül be az irodalmi párbeszéd folyamatába, nem válik önismeretünk részévé. Mindenki a politikailag korrekt sablonok visszamondását várja az irodalomtól. Ennek a divatnak a követése pedig semmivel sem célravezetőbb, mint annak idején a szocialista realizmus doktrínáinak elfogadása.

Kossuth szerint ipar nélkül a nemzet félkarú óriás, önismeret nélkül pedig, módosítva a kossuthi szállóigét, mondhatjuk, félkarú törpe. Törpe létünk záloga a nemzeti önismeret hiánya. Ha süllyedőből emelkedő nemzet szeretnénk válni, vissza kell nyernünk az önismeret képességét. Ez pedig sehogy másként, csupán a felelős, a több mint ezeréves kulturális emlékezetközösség tanulságait vállaló írástudók munkája és a rájuk figyelő közönség közös akarata révén lehetséges. Egyéni, elszigetelt próbálkozások is hozhatnak ered-

ményt, de az irodalom társadalmi hatóerőként csupán az alkotómunkának teret és távlatot adó műhelyek működőképességének biztosítása által jelenhet meg.

A megfelelő körülmények kialakításához három tényező együttes hatására van szükség: egyrészt a fenti célok, elképzelések szerint kialakított irodalompolitikára, másrészt az önismereti, nemzeti irodalom iránt fogékony és elkötelezett nagypolgárságra, harmadrészt, de nem utolsósorban, az alkotásait elfogadó, befogadó közönségre. Jelen pillanatban a politikai erők egyike sem akarja magát elkötelezni, semmiféle irodalompolitikai elképzelés nem fogalmazódik meg, mondván, a politikának semmi köze az irodalomhoz. Ez a magatartás pedig a selejtnak nyit szabad utat, a szemetet segíti a felszínre. A nagytulajdonosok többsége nem is magyar, ha magyar, akkor meg hallani sem akar a magyar irodalomról, különösen akkor nem, ha nemzeti témáink feldolgozásáról van szó. A közönség jelentős részét a sznobéria, a reklám és a könyvterjesztő hálózatok tájékoztatása tereli, sajnos az ellenkező irányba. Az első lépés megtételére a politika szereplőinek volna a leginkább lehetőségük, de eddig ennek a lépésnek a megtételére egyikük sem akart vállalkozni. Jó volna, ha ez a politikai óvatosság megváltozna.

Ha mégsem, marad az eddigi kurucvirtus, lehet eredményt elérni így is, itt-ott kisebb-nagyobb győzelmeket aratni a folyamatos veszteségek közepette. A harcban azonban, amelyet a globalizáció néven terjeszkedő amerikanizált fogyasztás-civilizáció vív a magyar nyelv, a magyar gondolkodás és a magyar érzés ellen, helytállni és a megmaradás reményét sugalló területeket visszafoglalni és megtartani nem lehet.

